

Назви одягу в східноподільських говірках

Лексика на позначення одягу посідає важливе місце в лексичній структурі українських говорів. Ця лексика належить до активно вживаної, тісно пов'язана з побутом і культурою народу, яскраво відображає повсякденне життя населення.

Тематична група лексики одягу є однією з найдавніших пластів лексичного фонду української мови, зберігає інформацію про духовну і матеріальну культуру носіїв мови, постійно зазнає змін, що призводять до зникнення лексем, заміни їх іншими, розширення чи звуження їх семантики. До її складу входять тематичні комплекси лексики на позначення загальних назв одягу, тканини для одягу, верхнього одягу, нагрудного одягу, поясного одягу, спіднього одягу, одягу для рук, одягу для ніг, головних уборів. Репрезентанти аналізованих ЛСГ пов'язані тісними словотвірними і семантичними зв'язками.

Кожна з досліджуваних ЛСГ назв одягу є відкритою структурою, що відзначається динамікою, знаходить вияв у постійному поповненні репертуару назв новими лексичними одиницями та відходом на периферію мовної системи значного їх відсотка, що зумовлено здебільшого позамовними чинниками. Однак видові назви одягу характеризуються лексичною і семантичною стабільністю протягом тривалого історичного періоду.

Своєрідним для досліджуваної групи лексики є набір відповідних диференційних ознак, визначальними серед яких є 'стать користувача', 'матеріал виготовлення', 'особливості крою', 'функціональне призначення', хоча кожна підгрупа має специфічний набір ознак, одні з яких можуть бути домінантними, інші – факультативними.

Говіркова стратифікація та специфіка назв одягу є наслідком поєднання різних мотиваційних та диференційних ознак, принципів і способів номінації. Домінантними диференційними ознаками, які

впливають на структуру ТГЛ на позначення одягу є ДО ‘стать користувача’, ‘призначення’, ‘сезон носіння’.

Встановлено типові моделі мотивації назв одягу:

‘матеріал виготовлення’ → ‘назва виробу’ (*кожанка*, *п'л'ушка*);

‘частина тіла’ → ‘назва виробу’ (*рука'виц'і*, *нога'виц'і*, *ву'шанка*);

‘сезон носіння’ → ‘назва виробу’ (*о'с'інка*, *о'с'інчик*, *пал'то зимо'ве*).

‘особливості крою, фасон’ → ‘назва виробу’ (*косово'ротка*, *со'рочка по'дол'на*, *ш'істик'лінка*, *дис'атик'лінка*, *за'паска*, *'дудочки*, *гостро'верха 'шанка*).

Спільною для всіх досліджуваних груп є мотиваційна модель ‘матеріал виготовлення’ → ‘назва виробу’, шляхи реалізації якої в кожній із груп представлені по-різному:

а) суфіксальна деривація (*найа'лонка*, *оў'чанка*, *су'конка*, *'кожанка*, *л'а'ничка*, *дуб'л'онка*, *п'л'ушка*);

б) метонімія (*'бобрик* ‘тканина’, ‘пальто із бобрика’; *'хутро* ‘шерсть тварини’, ‘шуба’; *'димка* ‘тканина’, ‘спідниця’; *'газик* ‘тонка тканина’, ‘хустка’; *де'с'атка* ‘домоткане полотно’, ‘сорочка із домотканого полотна в десять пасом’, ‘спідниця із домотканого полотна в десять пасом’);

в) аналітична номінація (*кол'готи кап'ронов'і*, *кол'готки диди'ронов'і*, *ко'синка пу'хова*, *'кофта ма'херова*, *'куртка ба'лонова*, *ру'башка л'а'на*).

Ядро тематичних груп лексики утворюють назви, відомі українській національній мові, загальнонародні, літературно-нормативні слова і такі, що побутують в інших говірках. Проте зафіксовано чимало лексичних одиниць, які вирізняють досліджувану говірку і які можна кваліфікувати як ендемізми (*'хустка 'вос'мий 'номе"р* ‘хустка розміром 80 на 80 сантиметрів’, *'хустка два'нац'атий 'номе"р* ‘хустка розміром 120 на 120 сантиметрів’, *'хустка здо'рової ру'ки* ‘хустка великого розміру’, *колоко'ла*

‘чоловічі штани, розширені від колін донизу’, *дро'чило* ‘смужка тканини або мережива, яку пришивають внизу жіночої сорочки чи спідньої спідниці’).

ТГЛ назв одягу загалом утворюють однослівні номени. Проте продуктивним тут є спосіб аналітичної номінації. Більшість словосполучень на позначення одягу є вільними, їхні компоненти можуть відображати системні відношення, формуючи родо-видові парадигми. На базі однієї видової назви можуть утворюватися гіперо-гіпонімічні ряди за різною класифікаційною ознакою. Складені найменування одягу є одним із найпродуктивніших типів їх номінацій (*о'дежа шчо'ден.а, го'дежа до 'ходу, 'од'аг по'с'аг'ден.иї; 'од'аг доро'гий, о'дежа на 'вих'ід, 'од'аг про вих'ід'ний ден', 'од'аг про с'в'ато*).

У досліджуваних говірках виявлено високу лексичну та формальну варіативність репрезентантів сем, наприклад, для загального позначення одягу у східноподільських говірках найчастіше вживаються спільнокореневі лексеми, похідні від праслов'янських основ **odedja*: *'од'аг, о'дежа, го'дежа, о'д'ежда, о'д'ожа, ўд'і'ванка, ўд'і'ван'а, ўд'і'ван'а, ўд'і'вачка, ўд'а'ганка, ўд'а'ган'а, о'д'ага, зо'д'ага* та **bьrati*: *ўбра'н'а, ўбра'н'а, ўби'ран'а*.

Більшість назв, об'єднаних у ТГЛ назв одягу, представлені питомою слов'янською лексикою. Значний пласт слів утворюють запозичення з польської мови або через її посередництво (*ро'тонда, 'бунда, 'пасок*), а також запозичення з тюркських мов (*баш'лик, шта'ни, шаро'вари, оч'кур*), німецької (*б'ус'гал'тер, ш'л'ана*), французької (*каш'кет, 'кенка, фу'ражка, кар'туз, ту'журка, жи'лет*), деякі номени мають російське походження (*'бобрик, лаў'сан, сти'л'аги*).

Значна кількість лексем, що активно функціонують у досліджуваних говірках, репрезентована в усіх говорах південно-західного наріччя, що вказує на належність східноподільських говірок до західного макроконтинууму.